

GYERMEKVILÁG

FALU A NEMERE-HEGYSÉG TÖVÉBEN

Esztelnek felső-háromszéki falu Kovászna megye legészakkeletibb csücskében, az Ojtozi-havasoknak is nevezett Nemere-hegység tövében; erdő koszorúzza dombok közé ékelődő, keskeny völgyi település, amely az Esztelnek pataka mentén a medence pereméig benyúlik.

A falu létezéséről elsőként a pápai dézsmák regesztruma tudósít: 1332-ben *Iskulnok* 15 füstjéért Iván pap 16 régi banálist fizetett a pápának.³⁰ Neve a népi fantázia szerint dicsőbb, de kalandos múltra utal: eszerint *eskülnek*, azaz előljárósági székhely volt, vagy lett volna, ám lakói — az *esztelenek* — városi jogukat Berecknek adták el, s mi több, egy sorsát eldöntő tárgyalásról *eliskoltak*.

A magyarázatoknak szó szerinti valóságalapjuk nincs, a falunév ugyanis szláv eredetű,³¹ a falu pedig közigazgatásilag aligha lehetett községközpontnál több: fennhatósága alá csak Kurtapatak és 1938-tól a gyimesi csángókból települt Gyertyános,³² no meg rövid ideig Bélafalva, Almás és Csomortán tartozott. Egyházi és művelődési téren viszont valóban központi szerepet töltött be a háromszéki katolikus *Felvidék*, vagyis a *Szentföld* életében.³³ A középkorban búcsújáró hely volt: 1730-ig csodatevő hírben álló, főfáját és szédülést megszüntető forrásához tömegesen zarándokoltak a gyógyulni igyekvők, s a mellé épített *imolában* (kápolna) évente népes búcsúkat tartottak.³⁴ Talán ezért épült épp ide 1639-ben ferencrendi kolostor,³⁵ amely mellé 1681-ben Nagy Mózes gimnáziumot létesített, Háromszéken az elsőt; ezt azonban csakhamar a központibb fekvésű Kantába, Kézdivásárhelyre helyezte át.³⁶ Az elemi szinten folyó triviális iskolai oktatás nem elégítette ki az igényeket, ezért 1752-ben Miháltz József, majd később Istvánffy Szilveszter és Kozma József — felső-háromszéki származású vagyonosabb nemesemberek — alapítványt tettek, amelyből új gimnázium, szeminárium létesült.³⁷ Itt tanult a szégyenbrendű „felvidéki” ifjúság³⁸, amely számára iskolai színházat is létesítettek.³⁹ A diákok művelődését szolgálta az 5000 kötetes zárdai könyvtár is.⁴⁰ Az 1808-as földrengés folytán megrongálódó iskolaépület javítására nem sikerült kellő pénzalapot biztosítani, így az élénk szellemi élet talaját veszítette.⁴¹ Az eddig kiváltságos helyzetet élvező, a környék lakosságával állandó kapcsolatot tartó falu azóta mindössze kolostorával emelkedik szomszédjai fölé, és egyházmegyei minőségében csupán Csomortán és Kurtapatak tartozik hozzá.

Esztelnek székely lakossága⁴² a történelem folyamán határőrkatonai szolgálatot teljesített. Az ezért kijáró szabadságjogokra már a XV. század rácáfolt.⁴³ A vagyoni differenciálódás némelyeket kiemelt, többeket lesüllyesztett.⁴⁴ A társadalom csúcsán álló primori rend képviselője a Szacsvai család volt. A rangos „possessorok” (birtokosok) lajstromán szerepeltek — átmeneti jelleggel — a Bakák (1742), Bartosok (1742, 1807), Krakkaiak (1683, 1808) és Kászoni Mihály deák (1683). A lófő — *huszárrenden való* — Bartos (1602), Vas (1683), Gál (1841), Fülöp (1842), Balog (1733), Mihály (1772), Szász (1742), Szép (1683) családok száma elenyészően kevés volt a gyalogkatonákéhoz képest; utóbbi rétegbe tartoztak a Babos (1815, 1841), Baka (1842), Balog (1815), Bartos (1815), Bíró (1815), Cserei (1815), Demeter (1683), Di-

mény (1815), Domokos (1842), Fekete (1815), Nagy (1815, 1841), Pál (1815), Péter (1815), Szász (1815), Vas (1815), Veres (1815), Vízi (1842) családok. A lakosság 40,2%-a feudális függőségi viszonyban élt,⁴⁵ ez az arány némiként kedvezőbb volt a vármegyeihez (45%), de kedvezőtlenebb a székely székekéhez (31,34%)⁴⁶ képest. 1807-ben Esztelneken 44 jobbágy, zsellér és háználküli zsellér élt, 20 birtokos szolgálatában; ekkor kettőnél több jobbágyot és zsellért mindössze Szacsvaiék tartottak.⁴⁷ A XVII—XIX. században a jobbágy-, illetve zsellérsorban élők egyezség és szokás szerint uruknak hetente egy-két napot dolgoztak marhával vagy gyalogszerrel.⁴⁸ A jobbágyok adásvétel tárgyát képezték.⁴⁹ A feudális tagolódás emléke a jobbágyfelszabadítás után is élénken élt a lakosság tudatában, és éreztette hatását az élet különböző területein, legfőképpen a párválasztásban.⁵⁰ Ez érthető is, hiszen a vagyoni differenciálódás ténye nem változott, csak arányai módosultak. Az önmegváltás ugyanis (a hűbéri függőségben lévő székely parasztok egy része a maga erejéből váltotta meg szabadságát) akkora anyagi megerőltetést jelentett, hogy a jobbágyok és a zsellérek egy része ki se tudta fizetni, más része meg épp a fizetség miatt vált nincstelenné.⁵¹ Nehéz körülményeik közt sokan kölcsönt vettek fel a bankoktól, de a magas kamatokkal tetézett összeget megadni nem tudták, a kölcsön vissza nem fizetése pedig a gazdaság elárverezéséhez vezetett; ilyenkor a váltót aláíró kezesek vagyona is könnyen elúszott. A teljes anyagi csődbe jutottak közül többen vándorbotot vettek a kezükbe. Ilyen labilis körülmények közt 1929-ben nagyobb, 60—70 holdas, nagyszámú idegen munkaerővel művelt földbirtok mindössze kettő volt a faluban: az egyik egyházi kézen, a másik a Szacsvai család birtokában. Nagyobb volt a száma a 10—30 holdas középgazdaságoknak; ezek a lakosság mintegy 7%-ának a kezén összpontosultak, s egy-két idegen munkaerő alkalmazásával biztosították tulajdonosaik számára a megélhetést. A családfők csaknem háromnegyede 1—10 holdas szegénygazda volt, s közülük 50,5%-nak még 5 hold föld sem jutott; így ezeknek kiegészítő foglalkozás után kellett nézniük. Végül a falu 21%-a teljesen nincstelen volt.⁵² A század első évtizedeiben az esztelniekiek életében még jelentős szerepet játszottak a közföldek: a közbirtokossági erdők, legelők és a községi legelők.⁵³ Ezek a parasztság egyéni tulajdonában levő földbirtokot egészítették ki, és hozzájárultak a létfenntartás alapjainak biztosításához.⁵⁴ Ugyancsak a század elején jelent meg a faluban a tőkés nagybirtok is: 2380 hold erdő az Erdélyi Erdőipari Részvénytársaság és a Neuberger cég kezére került.⁵⁵

A birtokviszonyok kétségtelenül közrejátszottak a lakosság létfenntartásának, foglalkozási rétegződésének alakulásában, melyet döntő módon a környezeti-természeti feltételek és a történelmi körülmények befolyásoltak. A századfordulón a falu nagy kiterjedésű határának közel háromnegyede erdő, a fennmaradó rész kaszáló, legelő. A szántóföldként hasznosított földterület mindössze 6%.⁵⁶ Érthető tehát, ha a szűkös kenyeret biztosító földművelés mellett jelentős szerepet kapott az állattartás, s a megélhetés fontos forrása volt az erdő. Esztelnek lakossága jellegében mégis agrárnépesség volt: az 1900-as népszámlálás adatai szerint 84%-a a mezőgazdaságban dolgozott, a saját vagy a más földjén.⁵⁷

A földművelés viszonylag szerényebb jelentőségét nemcsak az alkalmas földterület kis méretei, sovány, agyagos, árvízveszélynek kitett talaja s a tulajdonviszonyok befolyásolták, hanem a termelőeszközök megrekedt fejlettségi foka is. A múlt században még külterjes módszerekkel művelték a földet,

háromnyomásos határhasználati rendszerben, egyszerű kézi eszközökkel. A belterjességre való lassú áttérést a XX. század első három évtizede hozta meg. A nyomásos gazdálkodás felszámolásával növekedett a megművelt terület.⁵⁸ Az uralkodó ekefajta a századfordulón, de még 1929-ben is a fagerendelyes vaseke volt.⁵⁹ 1910—20 között fokozatosan rátértek a kaszás aratásra, de a lenyomott gabonát továbbra is sarlóval vágták. Az első cséplőgép 1904-ben került a faluba, és negyedszázad múltán, 1929-ben már három volt belőle. Ennek ellenére a magángazdálkodás megszűntéig részint zsúpszalmának, részint új kenyérinek addig, amíg a sor a géppel reájuk került, sokan *érkeztettek*, vagyis kézigéppel csépeltek egy-két kalongyával. A régi gabonafélék: köles, haricska, teljesen eltűntek. A 30-as években leginkább rozstot, őszi búzát, árpát és krumplit termesztettek, jelentéktelenebb mértékben gazdasági, ipari és takarmánynövényeket, házi szükségletre zöldséget és gyümölcsöt.⁶⁰

A földműveléssel szoros kapcsolatban álló állattartás nagyobb jelentőségét a birtokviszonyoktól való viszonylagos függetlenség is elősegítette. A közbirtokossági, községi legelőn, sőt kora tavasszal és nyár végén a tarlón és a kaszálón is a falutörvények előírásai szerint bárki pásztorkodhatott. A földművelés belterjessé fejlődése az állattenyésztés rovására történt: egyrészt jobban lekötötte az emberi munkaerőt, másrészt az ugar felszántásával csökkent a legelőterület. Századunk első három évtizedében az állatok száma így átlag egyharmad arányban csökkent,⁶¹ amihez valószínűleg hozzájárult a *csingó-bingó*, a növendék marhák értékesítési lehetőségeinek bizonytalan, nem kifizetődő kimenetele is. A család állatállománya vagyommércének számított, akárcsak a földtulajdon nagysága, s a kettő közt valóban fennállt egyfajta arányosság. Így a Szacsvaiaknak 1895-ben 16 szarvasmarhájuk, 32 sertésük, 42 juhuk és 6 lovuk volt; csak ők tartottak bivalyot.⁶² 1929-ben a 10 holdon felüli gazdáknak átlag 4, a szegényebbeknek átlag 2—3 szarvasmarhájuk volt. Utóbbiak közül sokan éltek az „állat nyaka után”, vagyis fuvarozásból; ennek tulajdonítható a lótartás viszonylagos fellendülése. Ugyanakkor a legszegényebb 35 család baromfin kívül más állatot nem tartott.⁶³

Az erdő — szabad legelőivel, magántulajdonban levő kaszálóival s magával a tűzi- és épületfával — mindenkor fontos szerepet játszott az esztelnekiek életében. A faluközösség határozatainak betartásával a közbirtokosság erdejéből bárki erdőlhetett nemcsak saját szükségletére, hanem eladásra is.⁶⁴ Az 1900-as népszámlálás szerint a faluban hét család élt kimondottan őstermelésből,⁶⁵ valószínűleg erdőlésből, gyűjtögetésből, esetleg halászatból; a mészégetésnek, szénéégetésnek, selyemhernyótenyésztésnek ugyanis nincs nyoma. Az erdőkitermelés századunk elején még jelentékenyebb kereseti forrássá vált. 1904-ben, az első esztelneki fűrészgyár létesülésekor⁶⁶ a tőkés tulajdonosok munkásokat fogadtak a Nemere-Nagy Sándor közötti erdőréz kitermelésére. Emellett, a bármilyen úton-módon szerzett fát megvásárolták, aminek következtében elharapódzott a rablógazdálkodás. Az állattartó gazdák főfoglalkozása ettől kezdve a fuvarozás lett.

A század elején kezdett tért hódítani az ipar is. Mesteremberek már a XVIII—XIX. században is éltek itt, s fedezték a falu szükségleteit. Volt tímár, molnár, mészáros, kovács, szabó, csizmadia — erről a Conscriptio Czirakya is beszámol. Míg azonban e réteg 1900-ban még a falu lakosságának csak 4%-át tette ki,⁶⁷ aránya 1910-ben már a fűrészüzemek jóvoltából 12%-ra nőtt.⁶⁸ Feltehető, hogy ezt az arányt a későbbi gyárak újabb néhány százalékkal gyarapították, ezzel párhuzamosan viszont csökkent a háziipar jelen-

tősége. Míg 1900-ban „mellékesen”, tehát a mezőgazdasági munka szüneteléskor úgyszólván minden épkézsláb nő szőtt-font, a férfiak pedig mesteremberként fűrtak-faragtak,⁶⁹ 1910-ben már csak néhányan⁷⁰ űzték ezeket a foglalkozásokat.

A falu néprajzi képének alakulására nagy hatással volt az a népes réteg is, amely saját gazdaságából csak részben vagy egyáltalán nem tudott megélni, ezért munkaerejét ott értékesítette, ahol tudta. A szegényparasztság egyharmada más földjén is napszámoskodott, az agrárproletárság (a mezőgazdaságban dolgozók 20%-a) viszont bér munkásként vagy cselédként élte le életét. Rajtuk kívül az 1900-as statisztika még egy napszámost és tizenkilenc házi cselédet említ.⁷¹ Mivel a helybeli birtokok nem biztosítottak elég munkalehetőséget, sokan átjártak Moldvába, Mărășești környékére, ahol Negro Ponti bójár földjén töltötték nemegyszer az egész mezőgazdasági évadot. Rövidebb időre még a jobb gazdák is átrándultak. A férfiak szántottak-vetettek, a nők kapáltak, kukoricát szedtek és csépeltek, szőlőt szüreteltek, betakarították a répát. Mások a szász-kúti cukorgyárban vagy a brăilai konzervgyárban dolgoztak. Az 1900-ban „külföldön távollevő” 36 személy⁷² részben ilyen idénymunkás, részben cseléd lehetett. A helybeli munkalehetőségek: az erdővágás, fuvarozás, fűrészgyárak gyarapodásával később csökkent, sőt jórészt megszűnt a bér munkát keresők Moldvába áramlása.

A fiatalok körében a legnépszerűbb pénzkereseti mód a cselédkedés, szolgálás volt. A cselédek egy része mezőgazdasági, más része háztartási alkalmazottnak szegődött. A falusi értékszámítás szerint az anyagi kényszeren túlmenően az idegen gazdaságokban való munka egyik célja a tanulás, az életre való felkészülés: a falusi nemesi portákon, a városi polgár- és úriházaikban sok mindent el lehetett lesni. Ezért még a legmódosabb gazdák is elküldték szolgálni gyermekeiket, de csak egy-egy rövid téli időszakra. A kiskorúak rendszerint a közelbe, legtávolabb Kézdivásárhelyre szegődtek el, a nagyobb, tizenkét-tizenégy éven felüliek nagy része családalapításig Brassóban, Galacon, Brăilán, Bukarestben, Budapesten szolgált. Nem egy idegenbe ment férjhez, szakítva szűkebb és tágabb értelemben vett közösségével.

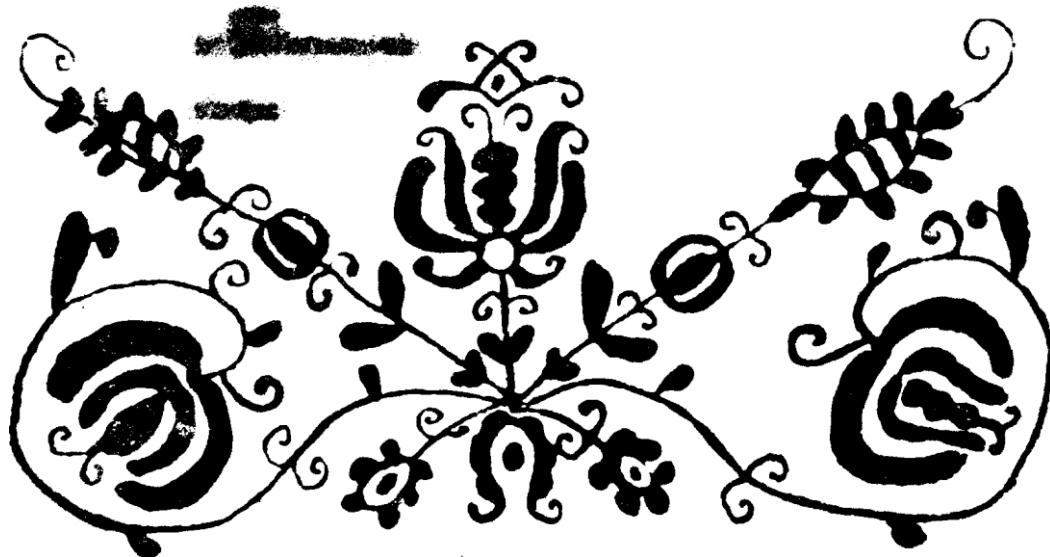
*

Adva volt tehát egy hajdan központi szerepet betöltő falu. Adva volt egy nehéz életkörülményekkel küszködő közösség, amely a mindennapi kenyérért több ízben — néha huzamosabb időre — átlépte faluja határát. Adva volt a falu életében a század elején meginduló, lassú, fokozatos átalakulási folyamat. Fűrészüzemek jelentek meg, a közelben vasútvonal épült, a Kézdivásárhelyen működő körzeti orvos néha Esztelnekre is ellátogatott, a hat rendes és két ismétlő osztályos iskola mindenki számára nyitva állott, legfőljebb nem vették igénybe. A ferences papok összefogták az ifjúságot, színdarabot tanítottak, újításokat vezettek be a falu életébe. Mindez visszahatott a lakosság életszemléletére, s ezen keresztül életének anyagi-szellemi kereteire is.

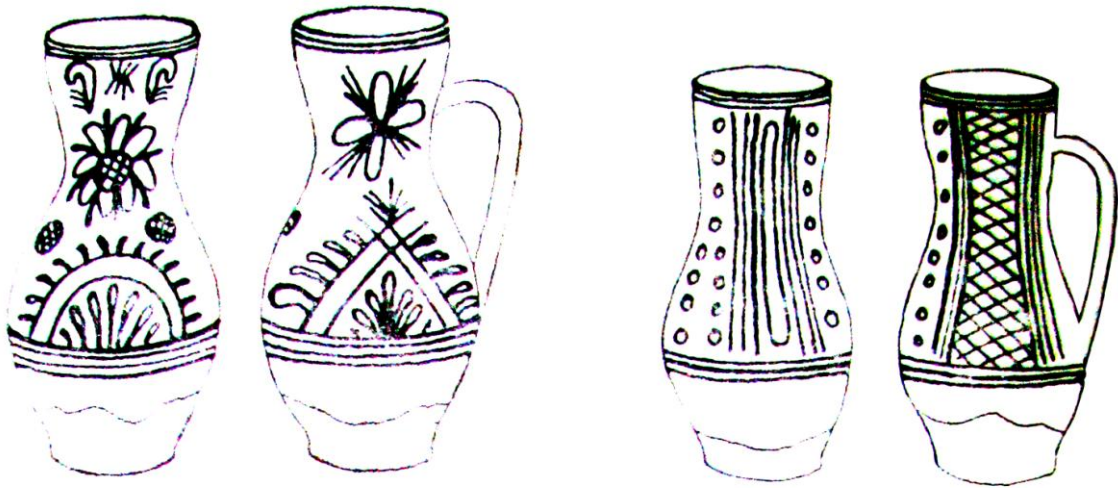
A föld mellett hovatovább a pénz vált „érdemmé”. Pénzen „műveltséget” lehetett vásárolni. Műveltségen a városi civilizáció termékeit, tehát a hagyományoktól való elszakadást értették, az anyagi műveltségjavak fokozatos kicserélését, a népi eszménytől való eltávolodást, a polgári felé való vonzódást. Vagyis a század első felében Esztelnek néprajzi képe sok szempontból átalakult.

A település alapformája nem sokat változott, legföljebb még elnyújtottabb lett: 3,5 km hosszú, alig 300 m széles, lényegében két, a patakkal párhuzamosan haladó útból s az ezeket összekapcsoló utcákból áll, melyek nevükben (pl. Csavar, Domokos, Jakab, Incze, Kiss, Szacsvai, Szabó, Gyergyai, Bálint, Demény, Lengyel, Szász, Bartos, Cserei utca) őrzik a nagycsaládi településrend emlékét. A régebbi települt Felszeg és az újabban kiépülő Alszeg között határként ott áll a ferencendi kolostor és templom. A módosabbak az idők folyamán leköltöztek az úthoz, vasúthoz közelebb fekvő Alszegbe vagy legalábbis a Középszerre, s így a két falurész között társadalmi szempontból is határvonal képződött. Ettől kezdve az alszegiek lenézték, műveletlenebbnek, *sötétebbnek* tartották a felszegieket, és a két falurész fiatalsága nem annyira egymással, mint a velük közös templomba járó szomszéd falusiakkal barátkozott. A felszegiek a kurtapatakiakkal a zárdatemplomban, az alszegiek a csomortániakkal a Simon Júdásnak szentelt templomban találkoztak, ahonnan vendégeiket nemegyszer kísérték haza. A legények *vizitába*, táncba is gyakran átjártak, s a közös szórakozás gyakran vezetett összeházasodáshoz.

A jellegzetes telektípus hosszúkás alakú, kettős udvarú. Jobb vagy bal sarkában helyezkedik el és homlokzatával az utca felé néz a lakóház. Az utcával, olykor a házzal szemben áll a csűr, ennek háta mögött húzódik a zöldséges- és gyümölcsöskert. A hagyományos háztípus falát *boronafából* rakták, tetőzetét általában *zsúpszalmával* vagy *zsindellyel* fedték, amit később igyekeztek tartósabb anyaggal: zsindellyel, cseréppel kicserélni. A századfordulón még húsz, ma már csak egy *zsúpos ház* van a faluban. A tehetőség szerint két- vagy háromosztatúra épült házban az élet rendszerint a meglévőnél kevesebb helyiségben zajlott, egy szobát ugyanis a nagy ünnepi események számára tartottak fenn, vagy tárolóhelyként használták. A század első évtizedében ennél jóval szembeötlőbben változott meg a lakásbelső képe. Régi bútorait városias jellegűekkel cserélték fel, de legalább egyszínűre mázolták. Hagományos díszített textíliákból alig maradt valami (l. r.). A hajdani felső-háromszéki varrottas kultúra (melynek bizonyosságai a Sepsiszentgyörgyi

1. Esztelneki lepedőszél mintája. Varrottas a Sepsiszentgyörgyi Múzeum néprajzi gyűjteményében. Leltárszáma 4901. (E lelhely rövidebb jelölése a továbbiakban Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz.)

2. Esztelneken talált bokályok szembe- és oldalnézetből. Sszgyörgyi Múz.népr.gyűjt. Leltsz. 3674—3675.

Múzeumban a múlt század végén gyűjtött néhány írás utáni és több száz keresztaszemes hímzés) már az emlékezetben sem él. A századforduló vetettágyának párnahuzatai bolti gyolcsból, horgolt csipkés fejjel készültek, alájuk színes selymet tettek.⁷³ Az első világháború után már ez is kiment a divatból. Hasonlóképpen a színes-mázás bokályok (2. r.) is lekerültek a *kendőszegekről*. A kandallós tüzelőket lebontották, ércályhákkaal cserélték ki; a különféle rendeltetésű cserép- és faedények mellett egyre inkább tért hódítottak a bolti fémedények.

A táplálkozás a század elején szegényes volt. A szegényebbek mindennapi rozs-árpa, a gazdagabbak rozs-, esetleg rozs-búza kenyere mellett fontos eledel volt az árpalisztból, haricskából főzött *puliszka*, ill. a kukoricaliszt alapanyagú *málé*. A legjellegzetesebb ételek, a kásafélék (haricska, köles) a növénytermesztésben beálló változások révén kiszorultak, illetve fölcserélődtek boltból vásárolt grízzel, rizzsel. Nőtt a krumplis ételek (*pityókaleves*, *tokány*, *letört túrós pityóka*) jelentősége. Böjti időben laskaféléket: *tejbélaskát*, *tökmagos laposkát*, *mákos laposkát*, hétköznapokon a *tökmagos*, *fuszulykás*, *mákos*⁷⁴ ételeket, dologidőben száraz, fotelen ételeket: szalonnát, túrót, hagymát fogyasztottak; ünnepkor húst, kalácsot, *lőnyét*, azaz körtelébe áztatott mákos kalácsot ettek. A szegényebbrendűek még emlékeznek a téli kétszeri étkezésre. Az étrendben beálló változások sokirányú hatás következményei. A teafélékkel a papok és a Pesten szolgáló leányok, a kávéval, cukorral az idegen vállalkozók ismertették meg a falu népét. A polgári, városi elemek Erdélyből és Magyarországról érkeztek. Román hatás kevésbé érte a népi táplálkozást annak ellenére, hogy sokan bent dolgoztak Moldvában és Havasalföldön.

Rendkívül szembeszökő és egyértelmű jelenség volt a század elejét a népviselet végleges kiszorulása. A szolgálásból hazatérő leányok többé már nem vettek magukra háziszöttesből készült ruhát, így a hagyományos esztelneki öltözet ma már csak nehezen rekonstruálható. Bár a gyermekek ruházatát lassabban érintette ez az átalakulási folyamat, az is annyira feledésbe merült, hogy ma már alig kerül vállalkozó, aki egy rendet kiszabjon.

A korai polgárosodás következtében tehát, amely egész Háromszék területén többé-kevésbé azonos módon és időben ment végbe, Esztelnek lakossága az Erdély más vidékein élő magyar népességhez képest hamarabb szakított hagyományos anyagi műveltségével.

A vázolt gazdasági-társadalmi helyzet a közösségi életformára is kihatott. A nagy népmozgás, a fiatalság jelentős hányadának időleges távolléte és a társadalmi rétegződés érzékenyen érintette a közös összejöveleket. A gyermekközösségeik itt spontánabbak voltak, mint például Sárpilsen vagy Nyárszón.⁷⁵

Az ifjúsági közös munkaalkalmak — mint a fonó, a *hagymafűző*, *török-búza-(kukorica-)fosztó* és *törzsölő kaláka* — nem hiányoztak teljesen a falu életéből, de nem is voltak általánosak, s ha léteztek is, sokat színtelenedtek. A népköltészet hagyományozódását biztosító intézmények jelentőségének csökkenésével fokozatosan talaját veszítette a szóbeli művészet is.

A századfordulótól a felszabadulásig terjedő időszak tehát minden téren az átalakulás jegyeit hordozta magán. A régi műveltségi elemek mellett, ezek rovására tért hódítottak az újak, vagyis a városi eredetűek, ám hagytak akkora rést, amekkorán át a hagyományos életformára még vissza lehet következtetni.

*

A végleges, gyökeres átalakulást a felszabadulás hozta; igaz, hogy egy vargabetűvel, mert az első időszakban a háborús csapások és az 1947-es inséges esztendő következményei ideig-óráig továbbéltették, sőt visszaállították a régi életforma nem egy kellékét. A lakosság rákényszerült az önellátásra, így pl. a kendertermesztés is újra fellendült.

A gazdasági-társadalmi életben bekövetkező nagy változások azonban itt is végbementek, a szocializmus vívmányai ide is eljutottak. 1948-ban államosították, felszámolták a fűrészgyárakat; szövetkezetesítették, gépesítették, kemizálták a mezőgazdaságot; 1953-ban alakult a társas gazdaság, 1962-ben az mtsz; 1964-ben villamosították a falut, megnyitották az orvosi rendelőt; 1962-ben rövid időre szülőotthon is létesítettek; korszerűsítették az óvodai és általános iskolai oktatást stb. Közigazgatási szempontból a megyésítéskor (1968-ban) a falu hátrányos helyzetbe került: megszűnt községközpont lenni, s a 8 km-re fekvő Polyánhoz csatolták. Az 1965-ös népszámláláskor⁷⁶ a lakosság 70%-a mezőgazdaságban dolgozott. Az mtsz szakképzett vezetősége a mostoha természeti viszonyokkal küszködve az áradásos területre kosárnak való rakottyafüzet, 25 ha-ra pedig gyümölcsöst telepített; a bor- és pálinkafőzés azóta a falu fontos jövedelmi forrása. A gabonatermesztés mellett nagyobb hangsúlyt kapott a krumpli- és cukorrépatermesztés. Központi gond az állattenyésztés fellendítése: korszerű istállókat építettek, tejkonyhát létesítettek. Erdőgazdálkodásból 1965-ban a lakosság 7%-a élt. Nagy figyelmet fordítanak az erdősítésre: a csemeteültetésre, -kapálásra, -gondozásra.

A mezőgazdaság gépesítése során mindinkább felszabaduló munkaerőt jórészt az ipar kötötte le. Az első időszakban a férfiak leginkább az építőiparban helyezkednek el. A Kézdivásárhelyen 1968 után felépült keményítő-, csavar- és készruhágyárba egyre több fiatal és középkorú ingázik. Arányuk pontos megállapítására nem volt mód, tény azonban, hogy a megyében 1975-ben az ingázó munkásréteg a falvak aktív lakosságának 25—60%-át tette ki.⁷⁷ Az alkalmazott értelmiségiek, adminisztratív dolgozók, pedagógusok,

egészségügyiek, mezőgazdasági mérnökök stb. rétege 1965-ben 5%-os arányt képviselt.

Az új gazdasági feltételek közt a leghagyományörzőbb réteg kétségkívül a termelősövetkezeti dolgozóké, akiket munkájuk teljes egészéből a falujukhoz köt, s az mtsz munkaszervezési módjai közepette, valamint saját háztáji gazdaságukban alkalmuk nyílik időnként a hagyományos módszerekkel, eszközökkel való termelésre is. A városi civilizáció, a divat reájuk hatott a legkevésbé. Többségükben az idősebb generáció tagjai, akik nem igénylik annyira az újat, s különben is jórészt természetben kapják a javadalmat. Körükben lelhető fel a legtöbb tárgyi és szellemi hagyaték. A háztáji gazdaság, a városból ingázó pedagógusok kivételével, valamennyi többi réteget is köti a hagyományokhoz, e réteg életmódja azonban hangsúlyozottabban átalakul. Fizetésből élnek, tehát könnyebben hozzájutnak a városi civilizáció amúgy is eszményinek tartott termékeihez. A jólöltözöttség, a városias lakberendezés, a polgári díszítésmód, a rádió, televízió, a háztartási gépek mind a tekintély tárgyi hordozói, amivel kifelé is el lehet büszkélkedni. 1965-ben 4 televízió, 80 rádió, 3 porszívó, 7 mosógép, 3 hűtőszekrény volt a faluban; azóta számuk megsokszorozódott. Másrészt az ingázás leköti az ingázók szabad idejének egy részét, a háromváltásos munka fizikailag megfosztja őket a hagyományos társas összejöveteleken való részvétel lehetőségétől. Szabad idejüket leköti a mozi (1960 óta vetítenek filmeket a faluban), a televízió. Szórakozásuk az előző nemzedékekénél passzívabb, befelé fordulóbb.

A gyermekek életében az iskola játssza a legnagyobb szerepet. Legtöbben az általános iskola nyolc, újabban tíz osztályának elvégzése után — a könnyű élet reményében — tovább tanulnak. Míg 1944 előtt alig került ki értelmiségi a faluból, az 1965-ös statisztika 5 mérnökről, 6 tanárról, 10 tanítóról, 28 technikusról számol be; azóta számuk még nőtt. A falu közvéleménye el is várja a tehetségesebb gyermekek továbbiskoláztatását. Egyik-másik nevelőben a hagyományápolás szándéka tudatosan vagy kevésbé tudatosan él; a helybeli származásúak meg is tanítják néhány gyermekkori játékukat, a többség jószándékából viszont a helyi hagyományok nem ismerése miatt csak néhány rádió, televízió révén közismertté vált népköltészeti alkotás újratanítására futja, amit a falu népe maga is hall a rádióból, televízióból. Így helyi népi szellemi kincsestár csak töredékesen épül be tudatukba.